

اسماء الحسنی

برای شرکت در قرعه‌کشی، فقط سریال هولوگرام روی جلد کتاب را
به شماره «۳۰۰۰۸۵۸۵» پیامک فرمایید.
جوایز قرعه‌کشی شامل کمک هزینه عمره، عتبات و ... است. برای دریافت جایزه،
ارائه کتاب با مهر فروشنده الزامی است.

سرشناسه: روحانی، سید سعید: ۱۳۴۸ - عنوان و نام پدیدآورنده: تاریخ تحلیلی صدر اسلام؛ تبیین قرآن شناختی از حوادث تاریخی / سید سعید روحانی و فاطمه جان احمدی؛ نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی. مشخصات نشر: قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۴۰۱. مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص. شابک: 9-473-441-600-978 فروست: تاریخ و تمدن اسلامی؛ ۷۷ وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا موضوع: اسلام - تاریخ - از آغاز تا ۱۱ ق - Islam - History To 630 - موضوع: قرآن - وقایع تاریخی Qur`anic - History of Qur`an - events شناسه افزوده: جان احمدی، فاطمه، ۱۳۴۳ شناسه افزوده: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها شناسه افزوده: دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی شناسه افزوده: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف رده‌بندی کنگره: BP۱۴ رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۱۲ شماره کتاب‌شناسی ملی: ۸۹۰۸۴۶۴

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

تاریخ تحلیلی صدر اسلام؛

تبیین قرآن شناختی از حوادث تاریخی

دکتر سید سعید روحانی   دکتر فاطمه جان احمدی
دکتر سید سعید روحانی   دکتر فاطمه جان احمدی

نشر معارف

مجموعه تاریخ و تمدن اسلامی / ۷۷

تاریخ تحلیلی صدر اسلام؛ تبیین قرآن‌شناختی از حوادث تاریخی

نویسنده: سید سعید روحانی و فاطمه جان‌احمدی ♦ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها ♦ معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ♦ ویراستار: زهرا جعفری ♦ بازیبن نهایی: سید امیر روحانی ♦ صفحه‌آرا: صالح زارع ♦ ناشر: دفتر نشر معارف ♦ نوبت چاپ: سوم، ۱۴۰۱ ♦ شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه ♦ قیمت: ۵۵/۰۰۰ تومان ♦ شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۴۴۱ - ۴۷۳ - ۹

مراکز پخش:

مدیریت پخش نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نامبر: ۳۷۷۴۰۰۴

- اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۴۴-۳۲۲۵۴۶۴۱ ■ اصفهان: ۰۲۱-۳۲۳۵۱۳۴۱ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۳۸۰۰۰
- تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ خرم‌آباد: ۰۶۶-۳۳۲۲۳۷۱ ■ رشت: ۰۱۳-۳۳۳۳۴۵۶۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۳۳۶۶۴۲۵
- ایلام: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۸۸ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۱۲۲۸۳ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۶۱۷۵۵۷ ■ بیرجند: ۰۵۶-۳۲۲۲۴۱۷۹
- ساری: ۰۱۱-۳۳۲۵۳۰۲۰ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۴۳۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۳۴۴۶۱۴ ■ قزوین: ۰۲۸-۳۳۲۴۰۰۷۶
- قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۴۵۱ ■ کرج: ۰۲۶-۳۴۴۳۵۲۹۰ ■ کرمان: ۰۳۴-۳۲۲۳۱۴۶۶ ■ کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۳۸۴۱۱
- گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۲۲۰۱۱۹ ■ یاسوج: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۸۵ ■ یزد: ۰۳۵-۳۶۲۳۰۳۳۱

کلیه حقوق برای نشر معارف محفوظ است و هرگونه کپی‌برداری پیگرد قانونی دارد.

نشانی الکترونیکی: info@ketabroom.ir؛ پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

من واقعاً به شما برادران و خواهران عزیز توصیه می‌کنم که با تاریخ آشنا شوید. تاریخ درس است؛ از تاریخ بسیار درس‌ها می‌شود آموخت و بسیار تجربه‌ها می‌شود به دست آورد.^۱

سخن آغازین

خردمندان همواره به تاریخ توجه و درباره آن مطالعه کرده‌اند. در معارف اسلامی نیز بر توجه به تاریخ با رویکرد عبرت‌گیری بسیار سفارش شده است. در این میان، تاریخ صدر اسلام، به‌ویژه دوران حیات شریف رسول خدا ﷺ، اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا رویکرد منصفانه و علمی به این دوره تاریخی شبهاتی را که برخی از ناآگاهان و بدخواهان ایجاد کرده‌اند، رفع می‌کند. علاوه بر آن، معرفی و توصیف صحیح این برهه زمانی، زمینه مناسب را برای ایجاد وحدت بین امت اسلامی فراهم می‌کند، چنان‌که توصیف‌های غیرواقعی از تاریخ صدر اسلام و برداشت‌های نادرست از آن نیز، در دوران بعدی تاکنون، تنش‌ها و اختلافاتی را در جامعه اسلامی ایجاد کرده است.

در تاریخ‌نگاری‌های مرسوم در تمدن اسلامی عمدتاً از روش تاریخ‌نقلی استفاده شده و از روش تحلیلی چندان بهره برده نشده است. در میان آثاری هم که رویکرد تحلیلی داشته‌اند، کم‌تر اثری را می‌توان یافت که با تبیینی قرآنی تاریخ اسلام را توصیف کرده باشد. یکی از امتیازهای کتاب حاضر این است که نگارندگان در نقل و تحلیل حوادث تاریخی صدر اسلام و تبیین آن، به آیات قرآن توجه و تا حد امکان تلاش کرده است از این منبع الهی استفاده کند. البته این بدین معنا نیست که قرآن کتاب یا متنی تاریخی است؛ قرآن با هدف هدایت و راهنمایی بشر، از ابزارها و روش‌های گوناگونی بهره برده است که یکی از آنها تاریخ است؛ بنابراین در مطالعه تاریخ توجه به آیات تاریخی قرآن اهمیت بسیاری دارد. از دیگر امتیازهای کتاب حاضر این است که نگارندگان در طرح و توصیف رویدادهای تاریخی، موضوع مباحث را محور قرار داده‌اند، برخلاف برخی کتاب‌های تاریخی که فقط به زمان رویدادهای تاریخی توجه، و در واقع وقایع‌نگاری کرده‌اند.

۱. بیانات در دیدار با جوانان در مصلای بزرگ تهران، ۱۳۷۹/۲/۱.

در این کتاب بر روایتی از تاریخ اسلام تأکید شده است که فریقین بر آن اتفاق نظر داشته‌اند. از این‌رو، مطالب ذکر شده در کتاب به منابع تاریخی مشهور و معتبر شیعه و سنی مستند شده است. علاوه بر آن، چون کتاب حاضر رویکرد قرآنی دارد، از کتب تفسیری هر دو مکتب نیز استفاده شده است.

کتاب حاضر یکی از عنوان‌های مصوب در طرح کوتاه‌مدت تحول دروس معارف اسلامی است که با همت حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر رستمی، رئیس محترم نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، اجرایی شد. معاونت محترم آموزشی نهاد، هم از استادان و هم از دانشجویان درباره سرفصل‌ها نظرسنجی کرد. سپس محورها و عنوان‌های درخواستی به دست آمده از این نظرسنجی را به عنوان سرفصل مصوب به گروه‌های معارف اسلامی در سطح کشور و نیز به دانشگاه معارف اسلامی ابلاغ کرد. معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی نیز در راستای تحقق این هدف پس از محقق‌یابی، کتاب حاضر را در مدت زمانی محدود و مشخص تألیف و تولید کرد و آن را به شکل حاضر در اختیار جامعه دروس معارف اسلامی قرار داد.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ضمن قدردانی از زحمات نویسندگان محترم جناب آقای دکتر سعید سعید روحانی و سرکار خانم دکتر فاطمه جان احمدی، ارزیابان گرامی و دست‌اندرکاران تولید این اثر، امیدوار است که از راهنمایی‌ها و نظرهای سازنده و راهگشای استادان و محققان محترم، به ویژه استادان ارجمند معارف اسلامی بهره‌مند شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

سخنی با خوانندگان

درس یکم: مباحث مقدماتی (۸-۱)

۱. واژه‌شناسی تاریخ	۱
یک. تاریخ نقلی	۲
دو. تاریخ تحلیلی	۲
سه. فلسفه تاریخ	۲
۲. اعتبار علم تاریخ در منابع اسلامی	۲
یک. علم تاریخ؛ منبع شناخت	۳
دو. اهداف و فایده‌های تاریخ	۴
۳. اهداف و ویژگی‌های تاریخ‌نگاری قرآن	۵
یک. اهداف قرآن در بازگویی حوادث تاریخی	۶
دو. ویژگی گزارش‌های تاریخی قرآن	۶
الف) ویژگی‌های محتوایی	۶
ب) ویژگی‌های روشی	۷
ارزشیابی پایان درس	۸

درس دوم: محیط پیدایش اسلام (۲۲-۹)

۱. شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام	۹
مقدمه	۹
یک. وضعیت جغرافیایی	۹
دو. وضعیت اجتماعی	۱۰

سه. وضعیت فرهنگی	۱۴
چهار. وضعیت دینی و اعتقادی	۱۵
پنج. وضعیت اقتصادی	۱۷
۲. وضعیت ایران در آستانه ظهور اسلام	۱۸
مقدمه	۱۸
یک. بحران های سیاسی - اجتماعی	۱۹
دو. بحران های دینی و مذهبی	۲۰
ارزشیابی پایان درس	۲۲

درس سوم: از تولد تا بعثت حضرت محمد ﷺ (۲۳ - ۳۶)

مقدمه	۲۳
۱. از تولد تا کفالت عبدالمطلب	۲۳
۲. سرپرستی ابوطالب <small>رضی الله عنه</small> و فاطمه بنت اسد	۲۵
۳. سفر اول به شام	۲۶
۴. سفر دوم به شام و ازدواج با خدیجه	۲۷
۵. سایر همسران رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> و حکمت چند همسری ایشان	۲۹
۶. پیمان جوانمردان؛ پیمانی بی سابقه در شبه جزیره	۳۴
۷. بازسازی بنای کعبه	۳۴
۸. پرورش علی بن ابی طالب در دامان پیامبر خاتم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۳۵
ارزشیابی پایان درس	۳۶

درس چهارم: از بعثت رسول الله تا هجرت مسلمانان به حبشه (۳۷ - ۵۶)

مقدمه	۳۷
۱. بعثت خاتم النبیین <small>صلی الله علیه و آله</small>	۳۷
۲. پیش گامان در ایمان	۳۸
۳. مراحل سه گانه دعوت	۳۹
یک. دعوت از خواص	۴۰
دو. دعوت از بستگان	۴۱
سه. دعوت عمومی	۴۲
۴. مخالفت با دعوت	۴۳

یک. بهانه‌های مشرکان	۴۴
دو. دلایل مشرکان	۴۵
سه. روش‌های مخالفت مشرکان	۴۶
الف) سیاست مذاکره و گفت‌وگو	۴۷
ب) سیاست تطمیع	۴۸
ج) سیاست استهزاء و تمسخر	۴۸
د) سیاست تهمت و افتراء	۴۹
ه) سیاست آزار و شکنجه مسلمانان	۵۰
و) استفاده از توانمندی یهود	۵۲
ز) سیاست تکذیب رسالت	۵۳
ارزشیابی پایان درس	۵۵

درس پنجم: از مهاجرت مسلمانان به حبشه تا هجرت به یثرب (۶۸ - ۵۷)

۱. هجرت مسلمانان به حبشه	۵۷
۲. تحریم مسلمانان	۶۰
۳. درگذشت حضرت خدیجه کبرا و ابوطالب	۶۲
۴. سفر تبلیغی به طائف	۶۳
۵. بازگشت به مکه	۶۴
۶. اسراء و معراج	۶۵
ارزشیابی پایان درس	۶۸

درس ششم: مهاجرت به یثرب (۷۸ - ۶۹)

مقدمه: زمینه‌های هجرت	۶۹
۱. پیمان‌های ایمانی با مردم یثرب	۷۰
۲. هجرت مسلمانان به یثرب	۷۱
۳. هجرت رسول الله ﷺ	۷۳
۴. تقدیم جان علی <small>رضی الله عنه</small> به ایمان در راه خدا	۷۵
۵. ورود رسول الله به قبا و تأسیس مسجد	۷۶
۶. ورود به یثرب	۷۷
ارزشیابی پایان درس	۷۷

درس هفتم: تشکیل و تثبیت حکومت اسلامی (۷۹-۹۰)

مقدمه	۷۹
۱. تأسیس مسجد النبی	۸۰
۲. تغییر در مبانی ارزشی یا پیوند برادری میان مهاجر و انصار	۸۱
۳. پیمان نامه عمومی	۸۳
۴. پیمان با سه قبیله یهودی	۸۵
۵. آمادگی نظامی و جهاد در راه خدا	۸۶
۶. مرزبندی اعتقادی یا تغییر قبله	۸۸
ارزشیابی پایان درس	۹۰

درس هشتم: جنگ افروزی مشرکان؛ کارزار بدر و احد (۹۱-۱۰۴)

مقدمه	۹۱
۱. جنگ بدر	۹۲
۲. جنگ احد	۹۷
ارزشیابی پایان درس	۱۰۴

درس نهم: جنگ افروزی مشرکان؛ از احزاب تا ابلاغ براءت (۱۰۵-۱۱۸)

۱. جنگ احزاب (خندق)	۱۰۵
۲. صلح حدیبیه یا پیروزی درخشان	۱۰۹
۳. فتح مکه	۱۱۲
۴. جنگ حنین و طائف	۱۱۵
۵. براءت از مشرکان با حفظ وفای به پیمان ها	۱۱۶
ارزشیابی پایان درس	۱۱۸

درس دهم: یهودیان در تراز قرآن (۱۱۹-۱۲۸)

مقدمه	۱۱۹
۱. انگیزه‌ها و اهداف مخالفت یهودیان	۱۲۰
۲. روش‌ها و شیوه‌های مخالفت یهودیان	۱۲۵
ارزشیابی پایان درس	۱۲۸

درس یازدهم: مواجهه یهودیان با حکومت نبوی (۱۴۰- ۱۲۹)

مقدمه	۱۲۹
۱. برخورد مسالمت آمیز	۱۲۹
۲. برخورد فکری و اعتقادی و جدال احسن	۱۳۰
۳. برخوردهای نظامی	۱۳۱
یک. جنگ بنی قینقاع	۱۳۲
دو. جنگ بنی نضیر	۱۳۳
سه. جنگ بنی قریظه	۱۳۶
چهار. جنگ خیبر	۱۳۸
پنج. فدک	۱۴۰
ارزشیابی پایان درس	۱۴۰

درس دوازدهم: منافقان در تراز قرآن (۱۵۰- ۱۴۱)

مقدمه	۱۴۱
۱. اوصاف و ویژگی های منافقان	۱۴۳
۲. اهداف و انگیزه های منافقان	۱۴۵
۳. روش ها و شیوه های منافقان	۱۴۶
ارزشیابی پایان درس	۱۵۰

درس سیزدهم: عملکرد منافقان در برابر حکومت نبوی (۱۶۴- ۱۵۱)

مقدمه	۱۵۱
۱. منافقان در جبهه احد	۱۵۲
۲. جنگ بنی مُصطلق	۱۵۳
۳. ماجرای اِفک؛ آزمونی برای جامعه	۱۵۵
۴. جنگ احزاب میدان مانور منافقان	۱۵۶
۵. جنگ تبوک یا عرصه جولان منافقان	۱۵۸
۶. تأسیس مسجد ضرار	۱۶۳
ارزشیابی پایان درس	۱۶۴

درس چهاردهم: مباحله، حجة الوداع و تجهیز سپاه اسامه (۱۷۴ - ۱۶۵)

۱. مباحله یا رویارویی با مسیحیت	۱۶۵
۲. حجة الوداع و واقعه غدیر خم	۱۶۷
۳. تجهیز سپاه اسامه	۱۷۱
ارزشیابی پایان درس	۱۷۴

درس پانزدهم: رحلت رسول الله، سقیفه و استدلال علی علیه السلام درباره جانشینی (۱۸۴ - ۱۷۵)

۱. نانوشته‌ای گویاتر از هر نوشته	۱۷۵
۲. رحلت خاتم پیامبران	۱۷۸
۳. سقیفه بنی ساعده	۱۷۹
۴. استدلال امام علی علیه السلام در باره جانشینی خود در نهج البلاغه	۱۸۰
ارزشیابی پایان درس	۱۸۴

درس شانزدهم: جهانی بودن اسلام و عوامل گسترش آن (۲۰۲ - ۱۸۵)

۱. داعیه جهانی اسلام	۱۸۵
یک. جهانی بودن رسالت از منظر قرآن	۱۸۶
دو. جهانی بودن رسالت از منظر شواهد تاریخی	۱۸۸
۲. عوامل موفقیت و گسترش اسلام	۱۸۹
یک. نقش محیط و زمینه‌ها و بسترهای موجود در شبه جزیره	۱۸۹
الف) وضعیت سیاسی، اجتماعی و عقیدتی	۱۸۹
ب) ویژگی‌ها و خصوصیات ساکنان شبه جزیره	۱۹۰
ج) موقعیت و جایگاه مکه	۱۹۰
د) موقعیت و جایگاه مدینه	۱۹۱
دو. سیره و سنت رسول الله ﷺ	۱۹۲
سه. نقش قرآن کریم در گسترش اسلام	۱۹۸
هماهنگی قرآن با عقل و فطرت	۲۰۰
ارزشیابی پایان درس	۲۰۲

تاریخ تحلیلی ده‌ساله زندگی پیغمبر، از جمله بخش‌های بسیار روشنگر برای همه ذهن‌هاست.^۱

سخنی با خوانندگان

از منظر قرآن، تاریخ قانونمند و سنت‌های الهی تغییرناپذیر و تبدیل‌ناپذیر است.^۲ تاریخ و سرنوشت گروه‌ها و امت‌ها به یکدیگر شبیه^۳ و اندیشیدن و تفکر در تاریخ از اهداف تبیین تاریخ است.^۴ خداوند در قرآن نیکوترین تاریخ و سرگذشت پیشینیان را بیان کرده است^۵ تا برای خردمندان عبرتی باشد^۶ و مردمان نیز از سرگذشت آنان پند و اندرز گیرند.^۷ اهمیت تبیین و تحلیل تاریخ به گونه‌ای است که خود خداوند تبیین‌کننده تاریخ پیشینیان است^۸ و خود، سرگذشت امت‌های پیشین^۹ و تاریخ انبیاء را برای پیامبر خویش تبیین کرد^{۱۰} و ایشان را موظف ساخت تا به هدف اندیشیدن و تفکر مردم، تاریخ هابیل و قابیل،^{۱۱} بلعم بن باعورا،^{۱۲} حضرت نوح،^{۱۳} حضرت موسی،^{۱۴} حضرت ابراهیم علیه السلام^{۱۵} و ... را برای مردم بازگوید و از مردم بخواهد در پدیده‌های آسمان‌ها و زمین مطالعه و تفکر کنند:

قُلْ اَنْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا تُعْجِبُ الْاَيَاتُ وَاللَّذُرْعَنَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ.^{۱۶}

۱. بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه، ۱۳۷۹/۰۷/۱۴.
۲. فاطر / ۴۳. نیز رک: فتح / ۲۳؛ احزاب / ۶۲.
۳. توبه / ۶۹.
۴. اعراف / ۱۷۶.
۵. یوسف / ۳؛ زمر / ۲۴.
۶. یوسف / ۱۱۱.
۷. هود / ۱۲۰.
۸. طه / ۹۹؛ قصص / ۳.
۹. اعراف / ۱۰۱؛ هود / ۱۰۰.
۱۰. نساء / ۱۶۴؛ یوسف / ۴ - ۳؛ غافر / ۷۸.
۱۱. مائده / ۲۷.
۱۲. اعراف / ۱۷۶ - ۱۷۵.
۱۳. یونس / ۷۱.
۱۴. مریم / ۵۱.
۱۵. شعراء / ۶۹.
۱۶. یونس / ۱۰۱.

بگو: «بنگرید که در آسمان‌ها و زمین چیست؟» ولی [نشانه‌ها و هشدارها، گروهی را که ایمان نمی‌آورند، سود نمی‌بخشد.

از این رو، در این اثر سعی می‌شود در توصیف، تبیین و تحلیل داده‌های تاریخی به اندازه حوصله دانشجویان و نیز به اندازه وسع خویش، از آیات قرآن به خوبی استفاده شود. با مراجعه به قرآن درمی‌یابیم که قرآن مجید در مرحله نخست با ذکر داده‌های تاریخی و سرگذشت اقوام و ملل پیشین، و در مرحله بعد با تشویق مسلمانان به فراگیری تاریخ و سیر حیات آدمی کوشیده است بستر تحول و سیر تعالی و انحطاط اقوام را بازگوید تا زمینه «هدایت انسان‌ها» فراهم، و «راه نجات و کامیابی آدمی» بازنمایانده شود. توجه قرآن در راستای سامان‌دهی زندگی فردی و اجتماعی انسان همواره معطوف به ارزیابی عملکرد دو جریان «حق و باطل» است. از سوی دیگر، پرداخت‌های تاریخی قرآن نیز همواره مبتنی بر «عبرت» است. این به‌روشنی مدعای فوق را تأیید می‌کند.

در ادامه، توجه خوانندگان محترم را به نکات زیر جلب می‌کنیم:

۱. در نگارش و مطالعه تاریخ، شیوه‌های گوناگونی وجود دارد؛ مانند سیره‌نگاری، تراجم احوال، تاریخ‌نگاری عمومی و تقویمی، تاریخ‌نگاری محلی، جهانی و تحلیلی، تک‌نگاری وقایع مهم و... از این رو، اگر بتوانیم تاریخ را از منبعی جست‌وجو کنیم که مأخذ، مدارک و مستندات آن اعتبار بسیار بالایی دارد، به‌طور حتم آن تاریخ از مستندترین و مفیدترین تاریخ‌ها و بیش از همه قابل اعتماد خواهد بود. قرآن کریم چنین ویژگی‌ای را دارد. به همین دلیل، با توجه به نظر قرآن در تحلیل حوادث، سعی کرده‌ایم تا به‌طور خاص به آیات مربوط به آن حادثه توجه کنیم؛

۲. در نگاه اجمالی ممکن است چنین تصور شود که دانشجویان گرامی در مقاطع تحصیلی پایین‌تر، موضوعات مطرح‌شده در این اثر را خوانده‌اند و نیازی به خواندن دوباره آنها نیست؛ اما لازم است توجه شود اگرچه در ظاهر، عنوان‌ها مشابه چیزی است که در گذشته مطالعه کرده‌اند، محتوای آن کاملاً متفاوت و جدید است و با رویکرد قرآنی نوشته شده است. سعی کرده‌ایم برای پرهیز از تکرار مباحث و عمق‌بخشی به هریک از مباحث، کتاب‌های درسی سال‌های گذشته را در مقاطع راهنمایی و دبیرستان مرور کنیم تا احیاناً موجب ملال دانشجویان گران‌قدر نباشد؛

۳. سعی کرده‌ایم فقط به ذکر گزارش‌ها و توصیف حوادث تاریخی صرف بسنده نکنیم و مباحث تاریخی و معارفی را عمیق‌تر بررسی کنیم. همچنین به علت‌ها و چرایی‌ها و نیز پیامدها و نیز آثار و دستاوردهای مربوط به هر موضوع، آن‌هم از منظر قرآن کریم، توجه کرده، به بیش از ۱۷۰۰ آیه استناد کرده‌ایم. در این موارد گاه خود آیه و گاه ترجمه آن را ذکر کرده‌ایم. در مواردی نیز آدرس آیه را برای مطالعه خوانندگان در پاورقی آورده‌ایم؛

۴. در قالب بخش‌هایی با عنوان «برای مطالعه بیشتر»، «یادآوری»، «برگی از تاریخ»، «نکته

آموزنده» و «بیندیشیم» مطالبی را آورده‌ایم. از خوانندگان محترم درخواست می‌کنیم درباره مباحث این بخش‌ها بیندیشند و چنانچه احساس می‌کنند ماحصل اندیشه آنها برای سایر خوانندگان نیز مناسب است، آن را برایمان بفرستند تا در چاپ‌های بعد در کتاب انعکاس دهیم؛

۵. تا جایی که امکان داشت سعی کرده‌ایم در ابتدای هر عنوان، آیه متناسب با آن را ذکر کنیم.

در موارد بسیار نادر نیز، برای آگاهی بیشتر علاقه‌مندان از نهج البلاغه و ... بهره برده‌ایم؛

۶. سعی کرده‌ایم برای تمامی آیات مورد استناد به تفاسیر *المیزان*، *نمونه*، *نور*، *تسنیم* و *مجمع‌البیان* رجوع کنیم. در توصیف شأن نزول آیات نیز به کتاب‌های *شأن نزول آیات* اثر محمدباقر محقق، واحدی نیشابوری و سیوطی مراجعه کرده‌ایم؛

۷. در تدوین و نگارش این اثر از *فرهنگ قرآن؛ کلید راهیابی به موضوعات و مفاهیم قرآن کریم* اثر اکبر هاشمی رفسنجانی با همکاری محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن استفاده بسیار شده است.

۸. به دلیل آموزشی بودن کتاب سعی کرده‌ایم مطالب اختلافی را نقل نکنیم و گزارش‌های مشهور تاریخی را بیاوریم. از این رو، به اقتضای متن آموزشی، برای بسیاری از داده‌های تاریخی آدرسی ذکر نکرده‌ایم. علاوه بر آن، کوشیده‌ایم مطالب توضیحی، تبیینی، تکمیلی و توصیفی و نیز آدرس آیات و گاه در مواقع حساس و اختلافی، آدرس مطالب را در پاورقی ذکر کنیم؛

۹. در گزارش‌ها و توصیف وقایع تاریخی به جهت پاره‌ای از ملاحظات و حساسیت پیروان مکتب خلفا، نام برخی از صحابه مهاجر تصریح نشده است؛

۱۰. برای رعایت حجم صفحات کتاب، در بیشتر موارد سعی کرده‌ایم فقط به ذکر آدرس آیات و در مواردی به ترجمه آنها بسنده کنیم. گاه نیز قبل از ترجمه، در یک سطر متن آیه را آورده‌ایم؛

۱۱. در برخی از درس‌ها مانند درس دهم و دوازدهم برای هر یک یا چند کلمه می‌بایست آدرس آیات قرآن را ذکر می‌کردیم که موجب ایجاد پاورقی‌های بسیار می‌شد. به همین دلیل، تصمیم گرفتیم در انتهای پاراگراف یا مطلب مرتبط، آدرس‌ها به صورت متمرکز بیاوریم؛

۱۲. چنانچه آدرسی از آیه‌ای در پاورقی آمده است که در نگاه نخست احساس کردید مناسب متن نیست، درخواست می‌کنیم به تفاسیر معتبر ذیل آن آیه مراجعه کنید؛

۱۳. با مرور و بررسی کتاب‌های دوره معاصر درباره تاریخ صدر اسلام، کوشیده‌ایم از میان مهم‌ترین عناوین و پدیده‌های تاریخی، مناسب‌ترین و مشهورترین تحلیل‌ها را برگزینیم. در مواردی، به منظور افاده درست معنا، پاره‌ای از تحلیل‌های نویسندگان را کامل ذکر کرده‌ایم؛

۱۴. این کتاب را برای استفاده در درس عمومی گرایش «تاریخ صدر اسلام» نوشته و کوشیده‌ایم با عنایت خاص قرآنی، دورنمایی از حوادث و پدیده‌های صدر اسلام را نشان دهیم تا تمام دانشجویان محترم در گرایش‌ها و رشته‌های مختلف این حوادث را بازخوانی کنند. از این رو، سعی کرده‌ایم عمومی بودن درس را برای تمام دانشجویان در نظر بگیریم؛

۱۵. از آنجایی که کتاب حاضر را در سطح عموم دانشجویان محترم آن هم برای رشته‌های مختلف تدوین و تألیف کرده‌ایم. به همین دلیل، سعی کرده‌ایم آن را به قلمی روان و با محتوایی آسان فهم به نگارش درآوریم. در این راستا، همچنین در بسیاری از موارد از درج نکاتی، چون تاریخ روز و ماه و سال، نام افراد و شخصیت‌های غیرضروری، نام اماکن و... پرهیز کرده‌ایم. از این رو، از استادان محترم نیز درخواست می‌کنیم در ارزشیابی میان‌ترم و پایان‌ترم نیز به این نکته توجه داشته باشند؛

۱۶. این مجموعه در ۱۵ درس تنظیم شده است. به سبب پاره‌ای از محذورات در برخی از دروس روند تقویمی حوادث تاریخی رعایت نشده است. همچنین در این مجموعه، پدیده‌ها و مسائل مهم تاریخ صدر اسلام را ذکر نکرده‌ایم؛ چراکه شرایط دو واحد درس عمومی آن هم در مقطع کارشناسی، چنین امری را بر نمی‌تابد؛

۱۷. بی‌تردید این مجموعه نیز همانند سایر آثار نویسندگان خالی از نقص نیست. از این رو، انتقادات و پیشنهادهای صاحب‌نظران، استادان محترم، دانشجویان عزیز و عموم خوانندگان را به گرمی می‌پذیریم. چنانچه تصور می‌کنید برخی از مباحث فعلی کتاب ضرورت چندانی ندارد یا باید بحث خاصی به کتاب افزوده شود، همچنین در هر زمینه دیگری، نظرها و دیدگاه‌های خود را به صورت مکتوب به رایانامه ذیل همین صفحه ارسال کنید.

در پایان، از ارزیابان محترم اثر و نیز از دبیر محترم گروه پژوهشی حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد کرمانی و کارشناس محترم گروه جناب آقای علی محمدی و همچنین از دکتر روح‌الله پرهیزکاری و حجت‌الاسلام دکتر امیرمحسن عرفان که بنا به درخواست نویسندگان بر ما منت نهاده و متن حاضر را مطالعه و نکات اصلاحی خود را بیان داشته‌اند، قدردانی به عمل می‌آید. علاوه بر این از ویراستار محترم سرکار خانم زهرا جعفری و نیز آقایان سید علی حسینی، سعید نائینی و صالح زارع و از تمامی دوستان و عزیزانی که در زمینه‌های گوناگون در تدوین و آماده‌سازی این مجموعه یاری‌رسان ما بودند و مساعدت کردند و نیز از تمامی نویسندگانی که از آثارشان در این مجموعه به نحوی استفاده کردیم و نامی از ایشان نبردیم، قدردانی می‌کنیم. از خداوند متعال برای نویسندگانی که در گذشته‌اند، از جمله نویسنده بزرگوار، عالم فاضل، حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین استاد مهدی پیشوایی غفران و رحمت و برای نویسندگانی که در قید حیات‌اند، طول عمر با برکت و توفیق بیشتر مسئلت می‌نمائیم.

سید سعید روحانی

sr74948@yahoo.com